

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

БАСАУРІ ЗЮЗІНА Анна Марія

УДК 296.1(477)(091)(043.3)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК
СУЧАСНОЇ ІУДЕЙСЬКОЇ ТЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ-2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
КОТЛЯРОВА Тетяна Олександрівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова,
доцент кафедри культурології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
ШВЕД Зоя Володимирівна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка,
доцент кафедри релігієзнавства

кандидат філософських наук
КРИШМАРЕЛ Вікторія Юріївна,
Лабораторія суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
старший науковий співробітник

Захист відбудеться «13» листопада 2014 року о 14:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, Україна, м. Київ – 01601, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці за адресою: м. Київ – 01601, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «04» жовтня 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Богачевська

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми Із релігійним відродженням в українському суспільстві підвищився інтерес до отримання релігійної освіти, а надто теологічної. Інтеграція в європейський освітній простір передбачає визначення місця і ролі теологічної освіти в національному освітньому просторі, яке б відповідало загальноєвропейським та світовим стандартам. Така ситуація актуалізує не лише теоретичне осмислення систем теологічної освіти релігій, представлених в конфесійному полі України, але й виводить їх дослідження в практичну площину. В цьому контексті системний філософсько-релігієзнавчий аналіз сучасної теологічної освіти іудаїзму сприятиме прирощенню релігієзнавчого знання.

Релігійна освіта іудеїв має багатовікову історію, яка дозволяє виявити закономірності розвитку теологічної освіти як освітнього феномену. Система релігійної освіти іудаїзму, традиційно позбавлена світського компонента, переживає в наш час значні трансформації, пов'язані, перш за все, з необхідністю поєднання наукових і релігійних знань з метою підвищення рівня підготовки професійних служителів культу. У зв'язку з цим недостатньо дослідженою темою у вітчизняному релігієзнавстві постає сучасний стан іудейської теологічної освіти, яка активно трансформується всіма деномінаціями іудаїзму.

Дослідження форми та змісту теологічної освіти, яку отримують українські іудейські духовні лідери різних деномінацій, особливостей функціонування теологічних навчальних закладів різних деномінацій сучасного іудаїзму надає можливість не лише прогнозувати тенденції подальшого розвитку єврейських громад у їхньому конфесійному розмаїтті, відстежувати взаємовпливи між ними, а й попереджувати можливі конфронтації.

Проблеми взаємозв'язку релігії та освіти, світського та релігійного знання, морального виховання в релігійних та світських навчальних закладах тощо були предметом дослідження багатьох поколінь вітчизняних та зарубіжних науковців. Однак теологічну освіту як комплексний феномен почали досліджувати лише у 80-х рр. ХХ ст. Такі дослідження переважно стосувалися християнської теологічної освіти. Натомість іудейській теологічній освіті, що починає активно вивчатися і досліджуватися на Заході, в Україні приділяють ще недостатньо уваги. Наявний дефіцит світових і вітчизняних досліджень іудейської теологічної освіти зумовив необхідність авторського звернення до заявленої теми, постановку дослідницьких завдань та структуру дисертаційного дослідження, яке має на меті всебічно та систематично дослідити феномен іудейської теологічної освіти у її взаємозв'язку із релігійною освітою загалом.

Зв'язок з науковими програмами Дисертацію виконано в межах наукових досліджень кафедри культурології «Дослідження проблем гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного

педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, який затверджений Вченою Радою НПУ імені М. П. Драгоманова (протокол №5 від 22 грудня 2006 року) та комплексної наукової програми НПУ імені М. П. Драгоманова «Актуальні проблеми розвитку духовної культури України». Окрім того, дана робота виконується у межах науково-дослідної теми кафедри культурології «Сертифікатні програми як складова в системі підготовки науково-педагогічних кадрів» № 8/10-11.

Мета і завдання дослідження Метою дисертаційного дослідження є системний аналіз становлення та розвитку сучасної іудейської теологічної освіти.

Відповідно до поставленої мети визначаються такі завдання:

- дати визначення поняття іудейська теологічна освіта, ґрунтуючись на сучасних наукових підходах до визначення феномену релігійної освіти в цілому;
- виявити вплив заповіді Талмуд Тора на розвиток, функціонування та сутність іудейської теологічної освіти;
- окреслити основні етапи розвитку та функціонування традиційних ешив та інституту сміхи;
- дослідити вплив поглядів представників Гаскали та Wissenschaft des Judentums на трансформацію іудейської освіти;
- охарактеризувати провідні теологічні навчальні заклади різних деномінацій сучасного іудаїзму (сучасний ортодоксальний, консервативний, реформістський та реконструктивістський);
- порівняти навчальні плани з підготовки рабинів провідних теологічних навчальних закладів різних деномінацій сучасного іудаїзму.

Об'єктом дослідження є система іудейської теологічної освіти.

Предметом дослідження є сутність, процеси становлення та розвитку сучасної іудейської теологічної освіти.

Теоретико-методологічна основа дослідження При написанні дисертаційного дослідження авторка дотримувалась загальнонаукових принципів гуманізму, системності, а також принципів релігієзнавства: світоглядного плюралізму, позаконфесійності та толерантності.

Дисертаційна робота виконана з використанням загальнонаукових методів дослідження, зокрема загальнологічних методів, методів емпіричного дослідження та теоретичного пізнання.

Метод емпіричного дослідження – порівняння – використовувався для визначення схожості та відмінності навчальних планів з підготовки рабинів вищих навчальних закладів різних напрямів сучасного іудаїзму. Гіпотетико-дедуктивний метод та метод сходження від абстрактного до конкретного використовувалися для визначення загальної системи гіпотез функціонування іудейської теологічної освіти, на основі якої робилися висновки щодо емпіричних фактів розвитку рабинської освіти, а також для послідовного поглиблення та розширення знань про сучасну

іудейську теологічну освіту від загальних понять про освіту взагалі до конкретних прикладів функціонування іудейської теологічної освіти зокрема.

Для формулювання висновків дослідження, які базуються на конкретних фактах, наведених у дисертації, найчастіше використовувалися такі логічні прийоми як аналіз та індукція, які є невід'ємною складовою загальнологічних методів та прийомів дослідження. Методи аналізу та синтезу застосовувалися в процесі виділення суттєвих ознак предмету дослідження, що й стало основою для подальшого синтезу різних сторін іудейської теологічної освіти в єдину систему. Для виокремлення загальних тенденцій розвитку сучасної іудейської теологічної освіти авторка дисертації користувалася методами абстрагування та узагальнення, які базуються на таких логічних прийомах дослідження як індукція, дедукція та аналогія.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на працях українських релігієзнавців, які стосуються проблематики релігійної освіти загалом, а саме: Н. Гаврілової, М. Заковича, А. Колодного, Л. Филипович, З. Швед та ін. Єврейська релігійна освіта описана в роботах В. Рудницької, Н. Кротік, О. Геркерової. Також важливими теоретико-методологічними працями стали наукові доробки зарубіжних дослідників Р. Альперт, С. Ассафа, Дж. Баскін, М. Броєра, Ф. Козирева, Дж. Мардер, М. Маєра, Н. Рьомера, Г. Сахара, Дж.М. Хальстеда, Ш. Штамфера, А. Штейнзальца та ін.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в здійсненні на основі порівняльного вивчення сутності, специфіки формування та функціонування освітніх закладів сучасного ортодоксального, консервативного, реформістського та реконструктивістського іудаїзму, комплексного аналізу становлення та розвитку системи сучасної іудейської теологічної освіти, що дозволило сформулювати наступні дослідницькі висновки, які мають наукову новизну і виносяться на захист:

Вперше:

– дано визначення поняття «іудейська теологічна освіта», під якою авторка розуміє професійну релігійну освіту, як процес підготовки професійних служителів іудейського культу (рабинів) та інших спеціалістів (хазанів, шойхетів, могелей тощо) релігійної сфери;

– проаналізовано особливості функціонування та інституційного розвитку теологічних навчальних закладів сучасних напрямів іудаїзму («Єшива Університет», «Хібру Юньон Коледж»-Єврейський інститут релігії, Єврейська теологічна семінарія, Реконструктивістський рабинський коледж) зокрема:

- відкриття під впливом модерністських течій в іудаїзмі;
- поєднання викладання традиційних релігійних та світських дисциплін;
- дозвіл жінкам отримувати сміху (висвячення на рабина);

– здійснено компаративний аналіз навчальних планів теологічних навчальних закладів сучасних напрямів іудаїзму, в процесі якого виявлено прямий пропорційний зв'язок між наближеністю напряму іудаїзму до ортодоксії та

кількістю навчальних курсів, присвячених вивченню традиційних єврейських дисциплін;

– виокремлено сучасні тенденції в іудейській теологічній освіті, зокрема їхня направленість на набуття студентами практичних навичок майбутньої професії, поєднання світського та релігійного компонентів у навчальних планах, відповідність запропонованих рішень викликам сучасності, а також опікування покращенням моральності майбутніх служителів культу.

Уточнено:

– філософсько-релігієзнавче розуміння релігійної освіти, зокрема проаналізовано вітчизняні та зарубіжні підходи до визначення релігійної освіти;

– роль ідеологів Wissenschaft des Judentums у створенні методологічного підґрунтя для наукового дослідження іудаїзму, результати якого стали центральною змістовною складовою навчальних планів іудейських теологічних навчальних закладів сучасних напрямів іудаїзму.

Набуло подальшого розвитку:

– визначення та типологізація релігійної освіти (за російським дослідником Ф.М. Козиревим), зокрема можливість їхнього застосування в контексті єврейської релігійної освіти;

– осмислення історії розвитку традиційної єврейської релігійної освіти, починаючи від хедера і закінчуючи єшивою, з'ясування змісту та форми іудейської освіти, зокрема, методу «пілпул», який вже у XVIII ст. вичерпав свої евристичні можливості та спричинив необхідність оновлення та реформування системи традиційної іудейської освіти, в наслідок чого виникли єшиви нових типів;

– розуміння впливу Гаскалі (єврейського просвітництва) на створення нової системи співвідношення світських та релігійних дисциплін у навчальному процесі закладів іудейської теологічної освіти.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що, враховуючи недостатній рівень розробки даної теми у вітчизняному релігієзнавстві, використані у роботі підходи та отримані результати можуть скласти методологічну основу подальших міждисциплінарних досліджень проблем співвідношення освіти та релігії.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці таких нормативних курсів та спецкурсів, як «Релігієзнавство», «Історія релігій», «Освіта і релігія», «Історія педагогіки», «Історія іудаїзму» тощо.

Особистий внесок здобувача Дисертація є самостійною роботою. Висновки і положення наукової новизни отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації Основні положення дисертаційного дослідження були висвітлені на наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2007» (Київ, 2007), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2009» (Київ, 2009),

Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2010» (Київ, 2010), III Міжнародна конференція молодих науковців (Чернівці, 2010), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2011» (Київ, 2011), X Конференція Європейської асоціації релігієзнавців (Будапешт, Угорщина, 2011), Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013» (Київ, 2013), Друга міжнародна наукова конференція «Євреї в етнічній мозаїці українських земель» (Харків, 2014), а також на релігієзнавчих школах: Міжнародна молодіжна релігієзнавча школа «Іудаїзм: сутність, історія, сучасні виміри» (Київ, 2007), Міжнародна молодіжна релігієзнавча школа з юдаїки (Київ, 2010), Друга міжнародна молодіжна релігієзнавча школа з юдаїки (Чернівці, 2011), Літня стаціонарна школа по юдаїці центру «Сефер» (Москва, 2014).

Публікації Результати дисертаційного дослідження викладені у 5 наукових статтях у фахових виданнях (зокрема, у журналі «Схід», який входить до зарубіжних науково-метричних баз даних), та 7 тезах виступів на конференціях.

Структура дисертації Відповідно до логіки викладу дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Перший розділ присвячено аналізу результатів попередніх досліджень іудейської освіти та теоретичним засадам дослідження. Другий розділ розкриває вплив Гаскали (єврейського просвітництва) на трансформацію іудейської теологічної освіти у XIX ст. Третій розділ описує підготовку рабинів у провідних іудейських теологічних навчальних закладах таких напрямів сучасного іудаїзму, як сучасна ортодоксія, консервативний, реформістський та реконструктивістський іудаїзм. Загальний обсяг тексту – 205 сторінки, з них 183 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складається зі 177 найменування (95 з яких іноземними мовами).

Основний зміст дисертації

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлений зв'язок між програмами та планами, сформульовано мету й завдання дослідження, вказана теоретико-методологічна основа дослідження, зазначені положення наукової новизни, показано теоретичне та практичне значення роботи, наведені дані про апробацію результатів дослідження і загальну структуру роботи.

У першому розділі «Аналіз літератури та теоретичні засади дослідження» детально проаналізовано літературу з проблематики іудейської теологічної освіти, подається авторське визначення поняття «іудейська теологічна освіта», розглядається вплив заповіді Талмуд Тора на розвиток, функціонування та сутність іудейської теологічної освіти, а також прослідковується історичний розвиток традиційних закладів іудейської теологічної освіти (ешив) та функціонування інституту сміхи.

У підрозділі 1.1 «Аналіз літератури з іудейської теологічної освіти» наголошується, що дослідженню іудейської теологічної освіти приділяється мало уваги в сучасному науковому середовищі. Проаналізовано журнали, присвячені релігійній освіті загалом та єврейській релігійній освіті зокрема і встановлено, що центри єврейської освіти не досліджують саме теологічну освіту, залишаючи її на розгляд дослідників самих закладів теологічної освіти. В Україні було захищено три дисертації з тематики єврейської релігійної освіти (В. Рудницька, Н. Кротік та О. Геркєрова). Вся література, яка була використано для дисертаційного дослідження, умовно поділено на дві групи – первинні та вторинні джерела, які своєю чергою поділяються на підгрупи. До первинних джерел відносяться: 1) іудейські священні тексти; 2) праці єврейських мислителів різних епох про релігійну освіту; 3) офіційні документи іудейських теологічних навчальних закладів. До вторинних джерел відносяться: 1) статті з енциклопедій; 2) загальні праці з єврейської історії та релігії; 3) спеціальні дослідження релігійної освіти загалом та іудейської теологічної зокрема.

У підрозділі 1.2 «Визначення іудейської теологічної освіти», проаналізувавши наявні підходи до визначення поняття «релігійна освіта» загалом, вперше в українському релігієзнавстві подається визначення поняття «іудейська теологічна освіта» – професійна релігійна освіта, яка займається підготовкою служителів іудейського культу (рабинів) та інших спеціалістів (хазанів, шойхетів, моголей тощо). Застосовуючи запропоновану Ф.М. Козирєвим типологізацію релігійної освіти, дисертантка доходить висновку, що ця модель є цілком виправданою і в контексті іудаїзму.

У підрозділі 1.3 «Заповідь *Талмуд Тора* та її вплив на розвиток, функціонування та сутність іудейської теологічної освіти» підкреслюється, що єврейська культура просякнута ідеєю необхідності вчитися. Вивчення Тори (івр. «талмуд тора») стосується не лише вивчення Письмової Тори, але й її усної частини, яка відображена у Мішні та Талмуді, тому до XVIII ст. навчальний план єшив складався із вивчення сакральних текстів. Лише після Гаскали форми єврейської релігійної освіти зазнали суттєвих змін. Сутність заповіді *Талмуд Тора* полягає у вивченні Тори, але предмет вивчення змістовно розширювався та зміщувалися акценти щодо того, що повинно обов'язково входити до навчального плану освітніх закладів. Сьогодні загальноприйнятим є погляд, згідно якого до обов'язкових предметів вивчення повинні входити: 1) віровчення іудаїзму; 2) іврит; 3) Священне Писання; 4) історія єврейського народу. Іврит вважається священною мовою, тому більшість єврейських освітніх установ або програм пропонують своїм слухачам або учасникам хоча б початкові курси вивчення івриту.

У підрозділі 1.4 «Історія розвитку та функціонування традиційних єшив та інституту сміхи» подано аналіз історичного розвитку традиційних закладів іудейської релігійної освіти – єшив, а також описано інститут сміхи. Для кращого

розуміння системи іудейської теологічної освіти подано короткий опис традиційних закладів іудейської релігійної освіти: *хедер*, *талмуд тора* та *бейт мідраш*. У середньовічних ашкеназських ешивах домінуючим методом вивчення Талмуду став «*пілпул*», тобто сукупність методів вивчення та тлумачення Талмуду. Перша критика методів пілпулу була висловлена ще у XV ст. У Східній Європі багато ешив було зруйновано за часів Хмельниччини у XVII ст. В Західній Європі у XVIII ст. суспільний рух Гаскала призвів до зниження зацікавленості у традиційному вивченні Талмуду та рабиністичної літератури, а також до намагання євреїв асимілюватися. Хасидизм не спростовував цінності вивчення Талмуду, але заперечував традиційний формалізований підхід у цьому питанні. Традиційні ешиви набули нового розвитку в США у XIX-XX ст., куди масово емігрували східно-європейські євреї. Сьогодні провідну роль у традиційній іудейській теологічній освіті відіграють США та Ізраїль. Також у цьому підрозділі розглянуто варіанти модернізації традиційних ешив (наприклад, освітні ідеї Віленського Гаона, рабі Ізраеля Салантера, ребе Шалома Дова Бера Шнеерсона).

Сучасні ешиви надають своїм слухачам звання «рабин», яке підтверджується складанням спеціального іспиту та отриманням «сміхи» (з івр. «покладання», тобто мається на увазі «покладання рук»). Починаючи з V ст. сміха одночасно існувала у формі документа, який легітимізував релігійну владу певної особи, та у формі обряду передачі повноважень від одного мудреця до іншого, який мав сакральну силу. Після появи християнських університетів та дипломів, сміха перетворилася на диплом, який видавав викладач своїм студентам та який підтверджував право останніх на призначення на посаду судді або вчителя. У XIV-XV ст. відбулася інституціоналізація сміхи. Зроблено висновок, що звання «рабин» на сьогоднішній день не засвідчує виняткову обізнаність людини в іудейських священних текстах та Галасі, а вказує на отриману підготовку для керівництва іудейськими громадами всіх напрямів.

У другому розділі «Гаскала та її вплив на трансформацію іудейської теологічної освіти у XIX ст.» представлено філософські ідеї представників Гаскали щодо іудейської освіти, основним засадам інтелектуального руху *Wissenschaft des Judentums* та його впливу на реформування іудейської освіти, а також створенню та функціонуванню нового типу навчального закладу іудейської теологічної освіти, який було створено в Бреслау «Єврейська теологічна семінарія».

У підрозділі 2.1 «Філософські ідеї представників Гаскали щодо іудейської освіти» розкрито сутність та основні ідеї єврейської просвітницької течії (Гаскала), що виникла у другій половині XVIII ст. в Західній Європі. Основи ідеології Гаскали були закладені в роботах Мойсея Мендельсона (1729-1786), який у своїй роботі «Про питання „Що означає просвітлювати?“» (1784) обґрунтував необхідність реформування традиційної єврейської освіти. Помітний вплив на реформування іудейської освіти також мав Нафталі Герц Весселі. У своїй праці

«Слова миру та правди» (1782) він стверджує про необхідність навчання двом видам занять: 1) тора га-адам («людське знання», до якого відносяться науки, які людина може вивчити за допомогою чуттєвого сприйняття та розуму) та 2) тора га-шем («божественне знання», тобто Тора). Гаскала сприяла трансформації системи іудейської освіти (не тільки теологічної), акцентуючи увагу на світському знанні, сучасних мовах та практичному засвоєнні трудових професій, щоб полегшити євреям шлях до інтеграції в тогочасне суспільство. Гаскала також змінила ставлення до навчання жінок. З'ясовано, що ідеї Гаскали втілювалися в різних країнах неоднаково: від повного поступового прийняття єврейським населенням необхідності реформування традиційної єврейської освіти до насильницького намагання просвітити ортодоксальну масу євреїв, залучаючи до цього процесу уряд держави, в якій проживали євреї.

У підрозділі 2.2 «**Wissenschaft des Judentums: основні засади та вплив на реформування іудейської освіти**» розкрито вплив на реформування іудейської освіти інтелектуального руху Wissenschaft des Judentums («наука про іудаїзм»), який виник у 1810-1820-х рр. у Німеччині. Традиційно засновником «науки про іудаїзм» вважається Леопольд Цунц, оскільки він розробив детальну програму «науки про іудаїзм», а у своїх роботах на практиці застосовував методи, запропоновані ним для використання новою наукою. Ідеї та науковий доробок представників Wissenschaft des Judentums уможливив створення нового типу навчального закладу – Єврейської теологічної семінарії, що відкрилася у 1854 р. у Бреслау (сучасний Вроцлав, Польща) та яка присвятила свою діяльність підготовці кадрів, які б змогли критично вивчати іудаїзм в усіх його проявах.

У параграфі 2.3 «**Єврейська теологічна семінарія у Бреслау як новий тип закладу іудейської теологічної освіти**» прослідковано відмінності між семінаріями та традиційними ешивами: спроба перших узгодити основи єврейської теології із сучасним науковим світоглядом, практична спрямованість діяльності семінарій, проведення семінаріями досліджень з іудаїки. З'ясовано великий внесок Єврейської теологічної семінарії у Бреслау в подальший розвиток єврейської освіти та науки, оскільки в її стінах вперше було розроблено сучасний навчальний план іудейської теологічної освіти, який включав в себе засвоєння нових наукових методів дослідження поряд з поглибленим вивченням Тори, Талмуду та рабиністичної літератури. Єврейська теологічна семінарія у Бреслау стала зразком для створення подібних навчальних закладів в Західній Європі та США.

У третьому розділі «**Підготовка рабинів у провідних навчальних закладах різних напрямів сучасного іудаїзму**» подається загальна характеристика іудейських теологічних навчальних закладів, які займаються підготовкою рабинів. Підрозділи 3.1-3.4 присвячено загальному опису вищих навчальних закладів іудаїзму в порядку їх історичного виникнення). Логіка викладу матеріалу в цих підпунктах є однаковою: історія заснування та функціонування даного навчального

закладу, засадничі принципи його роботи, ставлення до процесу підготовки рабинів загалом та до жінок-рабинів зокрема. Окремим аспектом рабинської освіти, якому приділяється увага в розділі, є ставлення певного напрямку сучасного іудаїзму до висвячення жінок на рабинів.

У підрозділі 3.1 «Хібру юньйон коледж»-Єврейський інститут релігії (рабинський факультет)» прослідковано історію створення та функціонування провідного навчального закладу реформістського іудаїзму. «ХЮК»-ЄІР було створено у 1875 р. в США і наразі він є науковим, духовним та професійним центром підготовки лідерів реформістського іудаїзму. З'ясовано, що від розуміння ролі та функцій рабина в межах певного напрямку іудаїзму, залежить і той матеріал, який буде включено до навчального плану певного навчального закладу. Жінкам було дозволено вступати на рабинський факультет у 1968 р. Особливу увагу приділено аналізу змін навчальних планів з підготовки рабинів, які почали впроваджуватися з кінця 80-х рр. ХХ ст. Новий навчальний план «ХЮК»-ЄІР пропонує ввести зміни в наступних сферах: 1) попередня підготовка; 2) програма вивчення івриту; 3) оволодіння професійними навичками рабина; 4) духовний розвиток майбутніх рабинів. Основа навчального плану залишається незмінною (вивчення Тори, рабиністичної літератури, сучасного івриту та літератури, історія, філософія, теологія). Також звертається увага на інші сфери, які потребують удосконалення: необхідність прийняття до уваги гендерних проблем, необхідність надання прикладу для студентів з боку викладачів, збільшення кількості варіативних курсів, які б покращували академічну підготовку, а також необхідність розробки курсів підвищення кваліфікації для вже висвячених рабинів.

У підрозділі 3.2 «Єврейська теологічна семінарія (рабинський інститут)» прослідковано історію створення та функціонування всесвітнього академічного та духовного центру консервативного іудаїзму, який було засновано у 1886 р. в США. В ЄТС повторювалися навчальні плани Єврейської теологічної семінарії в Бреслау, додаючи до традиційних єврейських дисциплін, які вивчали майбутні рабини, біблійні, історичні та філософські дисципліни. У 1983 р. в ЄТС було дозволено отримувати звання рабина жінкам. У 1986-2006 рр. в ЄТС було проведено значне реформування навчальних планів з підготовки рабинів. Найважливіші зміни навчального плану стосувалися поглибленого практичного вивчення майбутньої професії. ЄТС розробляє інтегративну модель підготовки релігійних лідерів, які могли б виконувати декілька ролей у громаді, оскільки така мультифункціональність є вимогою сучасності.

У підрозділі 3.3 «Єшива Університет» (Теологічна семінарія ім. рабі Іцхака Ельханана)» прослідковано історію становлення та функціонування найбільшого основного навчального центру сучасного ортодоксального іудаїзму, який було засновано у 1896 р. в США. в США. З'ясовано, що «ЄУ» керується принципом «Тора у-мада» (івр. «Тора та світське знання»). У 1970 р. Теологічна

семінарія ім. рабі Іцхака Ельханана відокремилася від «ЄУ» та стала філіалом університету із власним керівництвом, що було зумовлене небажанням керівництва «ЄУ» пристосовувати релігійний навчальний заклад під загальнодержавні вимоги до ВНЗ. Наприклад, принцип рівних можливостей для навчання міг призвести до вимог з боку жінок висвячувати їх на рабинів або до скасування заборони на прийняття до університету представників сексуальних меншин, що категорично суперечить основним принципам ортодоксального іудаїзму. Оскільки ортодоксальний іудаїзм категорично відкидає будь-яку можливість для жінок стати рабинами, то далі в тексті дисертації наводиться аргументація на користь цього твердження: заборона Галахи на вивчення жінками сакральних текстів, необов'язковість для жінок виконання міцвот, пов'язаних із часом. Навчальні плани підготовки рабинів «ЄУ» суттєво не відрізняються від навчальних планів традиційних ортодоксальних єшив. З'ясовано, що хоча цей навчальний заклад і називається семінарією, фактично він є єшивою, оскільки вивчення Талмуду переважає вивчення інших дисциплін, а цінним вважається не кінцевий результат навчання, а сам процес.

У підрозділі 3.4 «Реконструктивістський рабинський коледж» прослідковано історію створення та функціонування навчального закладу, який було засновано у 1968 р. в США та який готує релігійних та світських лідерів для громад реконструктивістського іудаїзму та світу. На відміну від інших напрямів іудаїзму реконструктивізм заснований на філософських ідеях і поглядах не групи мислителів або культурних діячів, а на поглядах однієї людини – Мордехая Менахема Каплана. Навчальний план РРК відрізняло від інших іудейських семінарій те, що він складався за хронологічним принципом розвитку історії, відповідно до переконання реконструктивістів, що іудаїзм є єврейською цивілізацією, що еволюціонує. Інноваційний підхід до рабинської освіти виражався також у включенні дисциплін з іудаїки та теології у ширший контекст релігієзнавства та інших соціо-гуманітарних дисциплін. У 1974 р. в РРК було висвячено першу жінку на рабина. Реконструктивістські жінки-рабини створюють нові специфічно жіночі форми прояву релігійних почуттів (наприклад, спеціальні молитви, які читаються після відлучення дитини від грудей тощо). У 1980-х рр. РРК пережив багато змін: було посилено курси з вивчення івриту, багато викладачів запрошувалися зі світських ВНЗ, а у 1983 р. РРК став першою рабинською семінарією, яка відкрито почала приймати до своїх лав представників сексуальних меншин.

У підрозділі 3.5 «Порівняльна характеристика навчальних планів іудейських теологічних навчальних закладів у підготовці рабинів» проведено порівняння за принципом все більшої лібералізації певного напрямку іудаїзму, погляди якого виражає даний навчальний заклад. Таким чином спочатку розглянуто навчальний план Теологічної семінарії ім. рабі Іцхака Ельханана «Єшива Університету» (сучасний ортодоксальний іудаїзм) проаналізовано навчальний план рабинського інституту Єврейської теологічної семінарії (консервативний іудаїзм),

потім програма рабинського факультету «Хібру юньйон коледжу»-Єврейського інституту релігії (реформістський іудаїзм), і наостанок навчальний планом Реконструктивістського рабинського коледжу (реконструктивістський іудаїзм). Зроблено висновок, що в навчальних планах відображено не лише перелік необхідних для отримання кваліфікації дисциплін, але й освітня філософія певного напрямку іудаїзму. Ортодоксальні абітурієнти краще володіють івритом та знають Талмуд, на відміну від представників ліберальних напрямів в іудаїзмі, для яких пропонується спеціальний підготовчий рік навчання (*мехіна*). Строк навчання на рабина складає від 4 до 6 років. Після закінчення навчання студенти отримують різні документи, які засвідчують їхню кваліфікацію (сміха *йоре-йоре* або сміха *йадін-йадін* в «ЄУ», сміха та диплом магістра мистецтв в ЄТС, сміха та диплом магістра єврейської літератури в «ХЮК»-ЄІР та РРК). Увесь обсяг навчального матеріалу, який викладено у навчальних планах провідних закладів іудейської теологічної освіти, можна поділити на три умовні групи: основний навчальний план, професійна підготовка та практика. Основний навчальний план Теологічної семінарії ім. рабі Іцхака Ельханана «ЄУ» побудований за прикладом традиційної єшиви. Основний навчальний план «ХЮК»-ЄІР представлений традиційними обов'язковими навчальними дисциплінами, які поділені між 5 кафедрами: Біблія, іврит, історія, філософія та теологія, рабиністична література. Але найбільшу кількість кредитів для закінчення навчання студенти «ХЮК»-ЄІР повинні набрати не на кафедрі рабиністичної літератури, що видається логічним для рабинів, а на кафедрі професійного розвитку. У РРК вивчення Талмуду та Галахи починається лише з другого року навчання. Відмінною рисою навчання в РРК є обов'язковість вивчення курсів про інші релігії (переважно християнство та іслам), а також курси про засадничі ідеї реконструктивізму в іудаїзмі. Професійна підготовка в перерахованих іудейських теологічних навчальних закладах має спеціалізацію (рабинат, освіта, адміністративна робота в громаді, капеланство тощо). Студенти Теологічної семінарії «ЄУ», які вже на першому році навчання обирають спеціалізації капеланство та служіння громаді, зобов'язані додатково отримати ступінь магістра на відповідних факультетах «ЄУ». В ЄТС спеціалізація починається на другому році навчання. Особлива увага приділяється навчанням проведення релігійних ритуалів та засвоєнню пастирських навичок. Порівняно із кількістю та різноманіттям курсів, які пропонує своїм студентам ЄТС, «ХЮК»-ЄІР, хоч і займається профорієнтацією своїх студентів з першого року навчання, значно поступається у професійній підготовці. А в РРК – найменша кількість курсів, присвячених професійній підготовці майбутніх рабинів. Найменшу кількість часу присвячено проходженню практики в «ЄУ» (лише 3 семестри в порівнянні з трьома роками в ЄТС та «ХЮК»-ЄІР та двома роками в РРК).

Зміни в навчальних планах, які періодично проводяться у провідних іудейських теологічних навчальних закладах, демонструють основні тенденції

сучасної єврейської теологічної освіти: 1) важливість засвоєння практичних навичок рабина; 2) синтез академічного та релігійних компонентів; 3) високий рівень усвідомлення сучасних змін у суспільстві; 4) занепокоєння духовним зростанням власного студентства.

Висновки містять основні узагальнені теоретичні результати роботи.

1. Проведене філософсько-релігієзнавче дослідження системи теологічної освіти в іудаїзмі дозволило запропонувати авторську дефініцію поняття «іудейська теологічна освіта». Відтак, іудейська теологічна освіта є професійною релігійною освітою, яка готує професійних служителів культу (у першу чергу, рабинів) та інших спеціалістів для задоволення релігійних потреб громад існуючих напрямів іудаїзму.

2. Аналіз традиційної єврейської системи освіти дозволяє констатувати, що її навчальні установи (хедер або талмуд-тора, бейт-мідраш та єшива) довгий час зберігали усталену систему методів вивчення сакральних текстів, саме в них (Торі та Талмуді) прописаний. З XVIII ст. основний метод вивчення Талмуду в єшиві – пілпул – критикується багатьма релігійними авторитетами та робляться спроби реформування традиційної іудейської теологічної освіти, багато навчального часу присвячується вдосконаленню моральних якостей особистості студента. Важливим чинником реформування іудейської теологічної освіти стало й втручання зовнішніх акторів (держави, європейських суспільних рухів тощо).

3. Доведено, що визначний вплив на розвиток іудейської теологічної освіти мали погляди маскілім. М. Мендельсон, засновник руху Гаскала, переконував у необхідності вивчення євреями світських наук. Сприймавши його ідеї, єврейські школи нового типу почали відкриватися по всій Західній Європі, але ступінь залучення світських дисциплін до навчального процесу залежала не тільки від радикальності поглядів керівництва єврейської громади, але й від її суспільно-політичного та економічного становища.

4. Новий поштовх для розвитку іудейської теологічної освіти дав інтелектуальних рух Wissenschaft des Judentums, який виник у Німеччині на початку XIX ст. Його ідеологи (Л. Цунц, Й.М. Йост, М. Штайшнайдер та ін.) власне започаткували наукове дослідження іудаїзму, що й стало солідним фундаментом для поєднання світського та релігійного компонентів у навчальних планах. Оскільки європейські університети протидіяли створенню кафедр або посад для вивчення іудаїзму, виникла потреба у створенні спеціальних вищих навчальних закладів нового типу в межах єврейської громади. Першою з подібних закладів стала Єврейська теологічна семінарія у Бреслау (заснована у 1854 р., закрита у 1939 р.). Саме тут сформувався новий тип навчального плану з підготовки рабинів та інших служителів культу, який поєднував вивчення традиційних єврейських дисциплін із долученням студентів до надбань світської європейської науки. За такими навчальними планами функціонують провідні вищі навчальні заклади різних

напрямів сучасного іудаїзму: «Хібру юньйон коледж»-Єврейський інститут релігії – реформістський іудаїзм, Єврейська теологічна семінарія – консервативний іудаїзм, «Єшива Університет» – сучасна ортодоксія та Реконструктивістський рабинський коледж – реконструктивізм в іудаїзмі.

5. Навчальні плани провідних закладів іудейської теологічної освіти неортодоксальних напрямів іудаїзму відображають їхню освітню філософію: чим ближчий напрям до ортодоксії, тим більше часу приділяється вивченню традиційних єврейських дисциплін (священних текстів та коментарів до них), священній мові – івриту тощо. Крім того, лише «Єшива Університет» видає своїм випускникам традиційну релігійну сміху, всі інші навчальні заклади – дипломи світського зразку.

6. Якщо умовно поділити весь обсяг дисциплін, що вивчаються в закладах іудейської теологічної освіти сучасних напрямів іудаїзму, на основний навчальний план, професійну підготовку та практику, чітко прослідковується тенденція до традиціоналізації освіти від більш ліберальних РРК та «ХЮК»-ЄІР до більш консервативних ЄТС та «ЄУ». Те саме спостерігається й у спеціальних навчальних курсах, які присвячені отриманню професійних знань. Найбільш ортодоксальний «ЄУ» найменше виділяє часу для навчання своїх студентів практичним навичкам майбутньої професії.

7. Починаючи з 1960-х рр. у США актуалізується питання можливості висвячення жінок на рабинів. Першою жінкою-рабином стала випускниця «ХЮК»-ЄІР Саллі Прізанд. Потім жінок почали висвячувати на рабинів і в ЄТС та РРК, а «ЄУ» залишається на традиційних іудейських позиціях, не зараховуючи жінок на рабинське відділення Теологічної семінарії ім. рабі Іцхака Ельханана. Не дивлячись на належність до різних напрямів сучасного іудаїзму, жінки-рабини мають найбільшу спільну проблему: проблему поєднання виконання професійних функцій рабина із традиційними єврейськими функціями матері та дружини, які покладаються на жінку іудаїзмом.

8. Аналіз поточних змін в навчальних планах закладів іудейської теологічної освіти, дозволив виявити наступні тенденції їхнього оновлення:

- усвідомлення необхідності практичного засвоєння навичок рабина;
- синтез світської та релігійної компоненти в навчанні;
- чутливість до змін в сучасному суспільстві (на прикладі вирішення гендерних проблем);
- занепокоєння моральним удосконалення майбутніх рабинів.

9. Подальші перспективи дослідження іудейської теологічної освіти авторка вбачає, по-перше, у більш детальному вивченні єшив, які функціонують у сучасній Україні, по-друге, у докладнішому вивченні єврейської релігійної освіти загалом в Україні та світі, та, по-третє, у порівняльному дослідженні сучасної іудейської, християнської та мусульманської теологічної освіти для більш комплексного осягнення феномену теологічної освіти загалом.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

у фахових виданнях:

1. Басаурі Зюзіна А.М. Історія розвитку Гаскали (єврейського Просвітництва) на Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / А.М. Басаурі Зюзіна // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць]. – 2007. – №14 (27). – С. 35-47.
2. Басаурі Зюзіна А.М. Заповідь Талмуд-Тора (вивчення Тори) як фундамент єврейської освіти / А.М. Басаурі Зюзіна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: [зб. наукових праць]. – 2009. – Вип. 22 (35). – 289 с. – С. 11-18.
3. Басаурі Зюзіна А.М. Історична роль та значення Wissenschaft des Judentums / А.М. Басаурі Зюзіна // Схід. – 2011. – №6 (113). – С. 92-96.
4. Басаурі Зюзіна А.М. Академічне дослідження іудаїзму в незалежній Україні / А.М. Басаурі Зюзіна // Філософська думка. – 2013. – №3. – С.65-82.

у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз:

5. Басаурі Зюзіна А.М. Жінки в рабинаті: американський досвід / А.М. Басаурі Зюзіна // Схід. – 2014. – №3(129). – С. 105-108.

в інших виданнях:

6. Басаурі Зюзіна А.М. Філософські погляди Мойсея Мендельсона як засади модернізації іудаїзму / А.М. Басаурі Зюзіна // Дні науки філософського факультету – 2007: Міжнародна наукова конференція (18-19 квітня 2007 року): матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – Ч.VIII. – С. 3-5.
7. Басаурі Зюзіна А.М. Модернізація іудаїзму у XVIII-XIX століттях / А.М. Басаурі Зюзіна // Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету). Дні науки філософського факультету — 2009: Міжнар. наук. конф. (21-22 квітня 2009 року): Матеріали доп. та виступів. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – Ч. VII. — С.9-11.
8. Басаурі Зюзіна А.М. Ставлення прихильників ортодоксального іудаїзму до світської освіти / А.М. Басаурі Зюзіна // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – Ч. VII. – С. 132-134.
9. Басаурі Зюзіна А.М. Іудейська освіта: між інтеграцією у європейський культурний простір і збереженням власної ідентичності / А.М. Басаурі Зюзіна // Світоглядно-ціннісні виміри гуманітарного знання та освіти: Матеріали III Міжнародної конференції молодих науковців 28-29 жовтня 2010 року. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2010. – С. 189-192.

10. Басаурі Зюзіна А.М. Wissenschaft des Judentums – перший період розвитку наукового дослідження іудаїзму / А.М. Басаурі Зюзіна // Дні науки філософського факультету – 2011: Міжнародна наукова конференція (20-21 квітня 2011 року): Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Ч. VI. – С. 3-5.
11. Басаурі Зюзіна А.М. Academic Study of Judaism in Modern Ukraine / А.М. Басаурі Зюзіна // 10th Conference of the European Association for the Study of Religions (EASR) New Movements in Religion: Theories and Trends 18-22 September, 2011, Budapest, Hungary. – Budapest, Hungary, 2011. – P. 139-140.
12. Басаурі Зюзіна А.М. Фемінізація американського іудаїзму / А.М. Басаурі Зюзіна // «Дні науки філософського факультету – 2013», Міжн. наук. конф. (2013 ; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2013», 16-17 квіт. 2013 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч. 5. – С. 116-118.

Анотації

Басаурі Зюзіна А.М. Становлення та розвиток сучасної іудейської освіти.
– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

У дисертації досліджується процес становлення та розвитку сучасної іудейської теологічної освіти. Представлено авторське визначення поняття «іудейська теологічна освіта». Аналізується вплив заповіді Талмуд Тора на розвиток, функціонування та сутність іудейської теологічної освіти. Подано історичний нарис розвитку та функціонування традиційних ешив та інституту сміхи. Проаналізовано вплив Гаскалі та її представників на реформування іудейської теологічної освіти у ХІХ ст. Визначено основні засади, створені представниками Wissenschaft des Judentums, які стали основою навчальних планів теологічних навчальних закладів нового типу. У дисертації проаналізовано та зроблено компаративний аналіз навчальних планів з підготовки рабинів в іудейських теологічних навчальних закладах (рабинський факультет «Хібру юньйон коледж»-Єврейського інституту релігії реформістського іудаїзму, рабинський інститут Єврейської теологічної семінарії консервативного іудаїзму, Теологічна семінарія ім. рабі Іцхака Ельханана «Єшива Університету» сучасної ортодоксії, Реконструктивістський рабинський коледж).

Ключові слова: релігійна освіта, теологічна освіта, іудаїзм, єшива, рабин, сучасні напрями іудаїзму.

Басаури Зюзина А.М. Становление и развитие современного иудейского теологического образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

В диссертации исследуется процесс становления и развития современного иудейского образования. Представлено авторское определение понятия «иудейское теологическое образование». Анализируется влияние заповеди Талмуд Тора на развитие, функционирование и сущность иудейского теологического образования. Подан исторический очерк развития и функционирования традиционных йешив и института смихи. Проанализировано влияние Гаскалы и ее представителей на реформирование иудейского теологического образования в XIX в. Определены те научные основания, разработанные представителями Wissenschaft des Judentums, которые стали основой учебных планов теологических учебных заведений нового типа. В диссертации проанализированы и проведен компаративный анализ учебных планов по подготовке раввинов в теологических учебных заведениях разных направлений иудаизма (раввинский факультет «Хибру юньйон колледж»-Еврейского института религии реформистского иудаизма, раввинский институт Еврейской теологической семинарии консервативного иудаизма, Теологическая семинария им. раби Ицхака Эльханана «Йешива Университета» современной ортодоксии, Реконструктивистский раввинский колледж).

Ключевые слова: религиозное образование, теологическое образование, иудаизм, ешива, раввин, современные направления иудаизма.

Basauri Ziuzina A.M. Establishment and Development of Modern Jewish Theological Education. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philosophy, speciality 09.00.11 – religious studies. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2014.

The author of the dissertation considers the process of establishment and development of modern Jewish theological education. The author starts with the analyzis of the literature on problems of religious education in general and Jewish religious and theological education in particular. The author's definition of the notion “Jewish theological education” is based on the application of religious education typology suggested by Russian scholar Fedor Kozyrev. The important role in the development of the Jewish education is given to the mitzvah Talmud Torah (Torah study) which is believed to encompass all the possible knowledge of the world. The author offers a short historical outline of the development and functioning of traditional yeshivas and semikhah. The transformation of the Jewish theological education in Western Europe in the 19th century was influenced greatly by the representatives of Haskalah (Moses Mendelsohn and

others). The maskilim proposed arguments to support the idea of inclusion of the European Jewish population to the surrounding cultural milieu. Also the representatives of Wissenschaft des Judentums offered the scientific foundations for the reformed Jewish educational system, applying critical methods of the European sciences to the study of Judaism. A new type of theological educational institutions soon appeared in Breslau – Jewish Theological Seminary, which tried to combine the study of traditional Jewish disciplines (Torah, Talmud, Halakhah) with so-called secular disciplines. The author analyzes and compares educational curricula for rabbi's preparation in theological seminaries of different modern denominations in Judaism (rabbinical department at Hebrew Union College-Jewish Institute of Religion of Reform Judaism, rabbinical institute of Jewish Theological Seminary of Conservative Judaism, Rabi Izhak Elkhanan Theological Seminary at Yeshiva University of Modern Orthodoxy, Reconstructionist Rabbinical College). The research shows that the more liberal a certain Jewish denomination is the more secular its curriculum for rabbis is.

Key words: religious education, theological education, Judaism, yeshiva, rabbi, modern movements in Judaism.

Підписано до друку 02.10.14р. Формат 60x90¹/16
Ум друк. арк. 0,9. Обл-вид. арк. 0,9
Наклад 100 прим. Замовлення № 145
Віддруковано на різнографі в видавничому центрі “Принт-центр”
04053, м. Київ, вул. Артема, 26А
Тел./факс: 486-50-88, 332-41-10, 277-40-16
<http://www.printc.com.ua>. E-mail printcentr@ukr.net